

INTEGRĒTA ANALĪZES UN PROGNOZĒŠANAS RĪKA IZMANTOŠANA LATVIJAS REĢIONĀLĀS ATTĪSTĪBAS PLĀNOŠANĀ

Ilgvars Francis

e-pasts: ilgvars.francis@gmail.com

Anotācija. Latvijā regulāri tiek veikta dažādu ekonomisko un sociālo aktivitāšu teritoriālā novietojuma un savstarpējās mijiedarbības izpēte, bet tā nav pietiekami savstarpēji integrēta un izvērsta dinamiskā kontekstā. Šo nepilnību var novērst, izveidojot partnerattiecības starp Latvijas augstākās izglītības iestādēm, vietējās un reģionālās attīstības plānošanas uzņēmumiem un Valsts Reģionālās attīstības aģentūru, kas pārrauga reģionālās datu sistēmas “Reģionālās attīstības indikatoru modulis” (RAIM) darbību.

Sadarbība paredz kā papildinājumu RAIM izveidot interaktīvu rīku, kurā ir koncentrēta analītiska informācija un prognozes vai iespējamās attīstības scenāriji sociāli ekonomisko procesu telpiskajam izvietojumam. Rīks nodrošinās zinātniski pamatotu redzējumu par nākotnes teritoriālās attīstības procesiem, kā arī sniegs iespēju lietotājiem izmantot piedāvātos attīstības plānošanas modeļus un ļaus pašiem modelēt viņus interesējošos perspektīvās attīstības virzienus.

Priekšlikuma īstenošana ietver divus galvenos virzienus – 1) tehniskos risinājumus, kas paredz IT jomas speciālistu iesaisti, kā arī 2) pētnieciskos risinājumus, kas ietvers zinātnisko metodoloģiju un konkrētus pētījumus vai attīstības prognozes reģionālās un vietējās attīstības plānošanas jomā. Sākotnēji identificētās analīzes un prognozēšanas jomas ietver iedzīvotāju skaita prognozes, ikdienas braucienu modelēšanu, strādājošo teritoriālā izvietojuma prognozes, kā arī publisko pakalpojumu un citu sociālo vai ekonomisko aktivitāšu perspektīvā novietojuma modelēšanu. Pētījumu virzienu savstarpējā integrēšana nodrošinās konceptuāli jauna, uz sistēmisku pieeju un zinātnisku metodoloģiju balstīta rīka izveidi reģionālās un vietējās attīstības plānošanā.

Atslēgas vārdi: analītisks, prognozēšana, rīks, reģionāls, attīstība.

Konteksts

Latvijā regulāri tiek veikta iedzīvotāju, darbaspēka, dažādu ekonomisko un sociālo aktivitāšu teritoriālo novietojumu un savstarpējās mijiedarbības izpēte, bet tā netiek savstarpēji saistīta un izvērsta dinamiskā skatījumā. Izpētes rezultāti ir dažādu iestāžu rīcībā, tiem ir savstarpēji nesaistīti autori, atšķirīga izstrādes metodika, izvēlētais teritoriālais dalījums, līdz ar to tiek apgrūtināta rezultātu savstarpējā salīdzināšana un papildināšana. Piemēram, attīstības redzējums kādai konkrētai pilsētai vai novadam tiek tikai attālināti izvērtēts saistībā ar iedzīvotāju un strādājošo skaita pārmaiņām, iedzīvotāju ikdienas braucienu intensitāti, publisko pakalpojumu klāstu telpiskā skatījumā un citiem pārmaiņu procesiem. Visbiežāk reģionālās vai vietējās teritoriālās attīstības pētījumiem ir statisks raksturs un tajos sniegtais nākotnes attīstības redzējums balstās uz intuitīviem apsvērumiem.

Šie ierobežojumi liek apsvērt iespēju izveidot tādu integrētu sociāli ekonomisko procesu telpiskās attīstības analīzes un prognozēšanas rīku, kura pamatā ir zinātnisku pētījumu rezultāti un kas ir pieejams plašam speciālistu lokam. Šādi analītiski rīki pasaulē tiek izmantoti jau kopš 20. gadsimta vidus, tomēr Latvijā līdz šim tādi nav izstrādāti, iespējams tādēļ, ka to veiksmīgai īstenošanai ir nepieciešama dažāda profila speciālistu iesaiste un sadarbība starp dažādām reģionālās vai vietējās attīstības plānošanā iesaistītām pusēm.

Viens no pazīstamākajiem un veiksmīgākajiem līdzšinējiem mēģinājumiem izveidot integrētu reģionālās un vietējās attīstības plānošanas instrumentu ir Valsts reģionālās attīstības aģentūras īstenotā iniciatīva “Reģionālās attīstības indikators modulis” (RAIM), kas ir paredzēts kā atbalsts reģionālās attīstības monitoringam un lēmumu pieņemšanai. RAIM ietver izsmeļošu kvantitatīvo informāciju par Latvijas reģioniem, pilsētām un novadiem, tomēr datu apstrādi katram sistēmas lietotājam ir jāveic pašam, jo instruments pašlaik neparedz sociāli ekonomisko un citu attīstības procesu perspektīvo modelēšanu (*www.raim.gov.lv*).

Situāciju var uzlabot, izveidojot partnerattiecības starp Latvijas augstākās izglītības iestādēm un privātajiem uzņēmējiem, kuri veic pētījumus vietējās un reģionālās attīstības jomā, un Valsts Reģionālās attīstības aģentūru, kura pārrauga RAIM darbību.

Sadarbības pirmais posms paredz izveidot interaktīvu RAIM papildinājumu, kurā ir koncentrēta analītiska informācija un prognozes vai iespējamās attīstības scenāriji attiecībā uz sociāli ekonomisko procesu telpisko izvietojumu Latvijā pēc iespējas zemākā teritoriālā dalījuma līmenī. Publiski pieejama telpiskās attīstības analīzes un prognozēšanas rīka izveidošana ļaus sasniegt vairākus mērķus reģionālās un vietējās attīstības plānošanas procesā: 1) tiks uzlabota RAIM kvalitāte un veicināta kvalificētas zinātniskās ekspertīzes pieejamība reģionālās un vietējās attīstības plānošanas speciālistiem, universitāšu mācībspēkiem un studentiem un citiem interesentam un 2) tiks nodrošināts ekonomisko procesu telpisko izpausmju procesu monitorings, kā arī atvieglota praktisko lēmumu pieņemšana teritoriālās attīstības plānošanā.

Izmantojot analītiskā instrumenta infrastruktūru un piedāvātos risinājumus, lietotāji varēs iegūt zinātniski pamatotu redzējumu par nākotnes teritoriālās attīstības procesiem, lietot piedāvātos attīstības plānošanas modeļus vai paši modelēt viņus interesējošos perspektīvās attīstības virzienus.

Priekšlikuma īstenošanu nepieciešams veikt divos galvenajos virzienos: 1) tehniskie risinājumi, kuri atspoguļo instrumenta dizainu, apakšmoduļu izstrādi, kartogrāfiskos un grafiskos risinājumus, datu importēšanas iespēju, algoritmu izstrādāšanu analīzes veikšanai u.tml, kas paredz IT jomas speciālistu (programmētāju un kartogrāfu) iesaisti, un 2) saturiskie risinājumi, kuri ietvers zinātnisko metodoloģiju un konkrētus analītiskos pētījumus un attīstības prognozes teritoriālās attīstības jomā, kas paredz attīstības plānošanas speciālistu, galvenokārt ekonomiskās, transporta un sociālās plānošanas speciālistu, iesaisti. Abu virzienu savstarpējā integrēšana nodrošinās konceptuāli jauna, ar sistēmisku pieeju un zinātnisku metodoloģiju pamatotu analītiskā instrumenta izveidi reģionālās un vietējās attīstības plānošanas jomā, kura attīstīšanā perspektīvā varētu iesaistīt arī citus sadarbības partnerus, tā nodrošinot iniciatīvas rezultātu ilgtspēju un arvien plašāka analītiskās informācijas apjoma integrēšanu.

Galvenie pētniecības virzieni

Lai izveidotais analīzes un prognozēšanas rīks sasniegtu izvirzīto mērķi, ir svarīgi izvēlēties pamata aktivitātes vai jomas, kas ir kritiski svarīgas sekundāro aktivitāšu analīzē un modelēšanā. Sākotnējā priekšlikumā iespējamie pētniecības virzieni ir identificēti, ņemot vērā jau esošās iestādes, tai skaitā RAIM esošo informāciju un citu valstu reģionālās un vietējās attīstības plānošanas un perspektīvās modelēšanas praksi. Papildinot jau pieejamo informāciju ar jauniem pētījumiem, var izveidot analīzes un prognozēšanas rīka struktūras sākotnējo ietvaru. 1. attēlā ir parādīti šī ietvara komponenti un analīzes un prognozēšanas rīka izstrādes loģiskās plūsmas shēma un modelēšanas laikā sasniedzamie rezultāti.

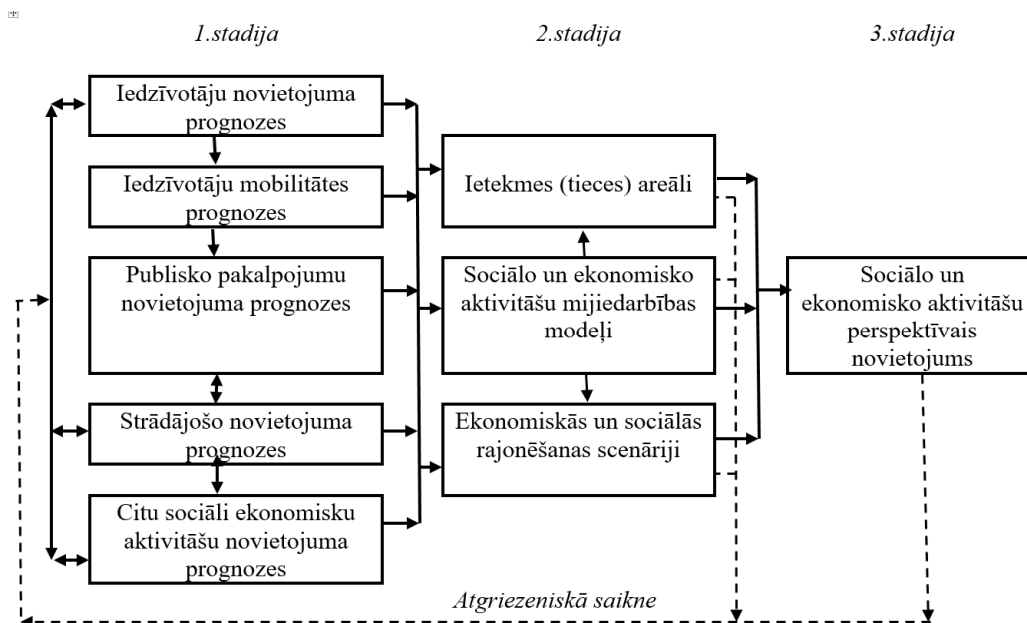
Savstarpēji integrējot uzskaitītās analīzes un prognozēšanas aktivitātes vai pētījumu jomas, kļūs iespējams saniegt galveno instrumenta izveides nepieciešamības mērķi – nodrošināt perspektīvo sociālo un ekonomisko aktivitāšu novietojuma modelēšanu teritoriālā griezumā. Tā paredz secīgu pētniecisko aktivitāšu īstenošanu, kā arī atriezeniskās saiknes izveidošanu, lai testētu un kalibrētu izstrādātos modeļus.

- Iedzīvotāju skaita izmaiņu prognozes

Šai informācijai ir jābūt pamata aktivitātei, jo reģionālos un vietējos pārmaiņu procesus lielā mērā nosaka atšķirīgais iedzīvotāju skaits dažādos novietojumos, tādēļ ir svarīgi ne tikai apzināt pašreizējo situāciju, bet arī prognozēt iedzīvotāju skaita pārmaiņas, jo jebkuru attīstības plānu vērtība ievērojami samazinās, ja pietiekami netiek izvērtēti demogrāfiskās struktūras pārmaiņu scenāriji. Demogrāfiskie rādītāji lielā mērā ietekmē arī jebkuru citu sociāli ekonomisko procesu norisi noteiktā teritorijā.

Līdz šim Latvijā nav veikti pētījumi, kur vienuviet būtu apkopota informācija par prognozējamo iedzīvotāju skaitu visos Latvijas novados un pilsētās, izmantojot vienotu metodoloģiju. Sistēmā RAIM ir pieejama informācija par visu Latvijas pilsētu un

novadu iedzīvotāju skaitu retrospektīvā, kā arī vecuma struktūru, kas dod iespēju izmantot šo un citu publiski pieejamo informāciju, lai izstrādātu pietiekami kvalitatīvas demogrāfiskās prognozes katram novadam vai pilsētai, paredzot vairākus pārmaiņu scenārijus, atkarībā no pieņēmumiem, kas tiek izmantoti prognožu izstrādē un būs svarīgs priekšnoteikums citu attīstības indikatoru perspektīvajai modelēšanai.

1. attēls. Analīzes loģiskās secības shēma

- *Iedzīvotāju mobilitāte (ikdienas svārstmigrācija), sasniedzamība, satiksmes plūsmu analīze*

Perspektīvās attīstības plānošanā svarīgi ir arī apzināt iedzīvotāju ikdienas braucienu plūsmu apjomu (braucieni no dzīves vietas uz darba vietu, citi ikdienas braucieni) un prognozēt situāciju nākotnē. Ņemot vērā ievērojamo pilsētu un novadu skaitu, šī darba uzdevuma izpildei nepieciešams apsvērt arī telpiskās mijiedarbības modeļu izmantošanu, kas apraksta iedzīvotāju ikdienas braucienus matemātiskā formā un ļauj aplēst perspektīvo svārstmigrācijas apjomu.

Īstenojot šos pasākumus, būs iespējams ne tikai iegūt papildus informāciju iedzīvotāju perspektīvā novietojuma prognožu izstrādei, bet arī iegūt zinātniski pamatotu informāciju par Latvijas pilsētu pašreizējiem un perspektīvajiem ietekmes jeb tieces areāliem, kam ir ļoti svarīga loma arī administratīvi teritoriālā iedalījuma perspektīvajā plānošanā.

- *Publiskie pakalpojumi*

Viens no svarīgiem virzieniem ekonomisko un sociālo procesu telpisko izpausmju un mijiedarbības analīzē ir publiskie pakalpojumi, kuru perspektīvā izvietojuma un intensitātes modelēšana ir ne tikai ekonomiskās ģeogrāfijas vai plānošanas pētījumu objekts, bet arī valsts reģionālās attīstības politikas sastāvdaļa. Latvijas Nacionālajā attīstības publisko pakalpojumu klāsta attīstība ir minētā kā svarīgs turpmākās rīcības

virziens (www.pkc.gov.lv/). Apkopojot informāciju par publisko pakalpojumu intensitātes atšķirībām dažādos novietojumos un veidojot šo intensitāti raksturojošas dinamikas rindas, būs iespējams kontekstā ar citiem pārmaiņu procesiem modelēt šo pakalpojumu perspektīvo attīstību.

- *Nodarbinātība*

Iedzīvotāju nodarbinātības pārmaiņu rādītāji ir cieši saistīti ar iedzīvotāju skaita pārmaiņu rādītājiem. Piemēram, iedzīvotāju skaits konkrētā novietojumā ir vien no galvenajiem faktoriem, kas nosaka pakalpojumu jomā strādājošu cilvēku skaitu, savukārt darbavietu skaits tiešā veidā nosaka iedzīvotāju skaitu (attīstības multiplikatora efekts). Tādēļ sakarības starp iedzīvotāju un strādājošo izvietojumu ir ļoti svarīgs reģionālās analīzes priekšmets, jo darbavietas nodrošina nodokļu ieņēmumus un rada apstākļus investīcijām un izaugsmei. Vienlaicīgi gan ir jāapzinās ierobežojumi, kas attiecas uz nodarbināto uzskaiti (reģistrācija nenozīmē reālo atrašanās vietu), taču šī iemesla dēļ nevajadzētu atteikties no šī reģionālajai un vietējai attīstībai tik svarīgā analīzes komponenta principā.

Īstenojot pētījumus iepriekš minētajos virzienos, radīsies iespēja izveidot analīzes un prognozēšanas rīka sākotnējo versiju, ko laika gaitā būs iespējams attīstīt, turpinot akumulēt zināšanas, attīstot jau izstrādātos un pievienojot jaunus pētījumus vai modeļus, nostiprinot izveidotās partnerattiecības un iesaistot jaunus partnerus. Lai sadarbības ietvars būtu ilgtspējīgs, interaktīvo instrumentu nepieciešams veidot kā ilgtermiņa produktu.

Atsauces

Latvijas nacionālais attīstības plāns 2014.-2020. gadam: http://www.pkc.gov.lv/images/NAP2020%20dokumenti/20121220_NAP2020_apstiprinats_Saeima.pdf; [417], 63.lpp.

Reģionālās attīstības indikatoru modulis: <http://www.raim.gov.lv/>

Summary

In Latvia, a number of studies have been recently conducted on the spatial location of various social and economic phenomena and their mutual interaction; however, these studies are rarely put in a broader analytical or modelling framework, lacking integration and a dynamic perspective.

This insufficiency can be avoided by developing new partnerships among universities or other research institutions, regional and local planning firms and the State Regional Development Agency of Latvia, which operates the only regional data system in Latvia – the “Regional Development Indicators Module” or *RAIM*.

The rationale for the proposed cooperation is the development of an interactive analytical tool that would provide the users with analytical information and development forecasts or scenarios in the field of regional and local planning. The tool will offer scientifically sound data and performance indicators on spatial development processes in Latvia, as well as allow the users either to make use of the built-in analytical models or let them alter the basic parameters of the models and elaborate their own scenarios or forecast development trends. Should the

stakeholders' knowledge and expertise be consolidated, it would become possible to develop an unprecedented interactive regional development analysis and forecasting tool.

The implementation of the proposal focuses on two major components or directions – 1) technical solutions that include the necessary programming, data computing or development of algorithms / formulae and 2) scientific or research solutions that would contain scientific methodology and certain research studies or development forecasts in regional and local development planning. Initially identified areas for spatial analysis and forecasting include population change by location, population mobility, location of workplaces and public services, as well as other geographical patterns of social or economic characteristics. The integration of these research studies would make possible the development of a framework for a conceptually new analytical tool that is based upon a systemic approach and scientific methodology in regional and local development planning.